

AMERIKAI IMPRESSZIÓK

Írta
Dr BERKOVITS RENÉ.

NAGYVÁRAD NYOMDA- ÉS UJSAGVÁLLALAT.
1913.

gyünk legtöbbször utalva, amelyeknek értéke nagyon különböző. Néhány hónapi „tanulmányozás” után ítélni elevenek és holtak, emberek és intéciók felett: ez a legnagyobb igazságtalanság, s én még a látszatát is kerülni óhajtom annak, mintha a Nagyvárad i Társadalomtudományi Társaság előtt tartott ezen beszámolómmal „el akarnám intézni” Amerikát. Egy és más olyan dolgot szeretnék elmondani, amelyek hazai viszonyaink szempontjából tanulságosak és érdekesek. Más utas más oldalról nézhetette a dolgokat, egyikünk mást rögzített meg, mint a másik: mindkettő megfelelhet a valóságnak. S annál is inkább, mert Amerika méretei olyan kolosszálisak, folytonosan látható ellentétei olvan kirívóak, hogy egységbe foglalni őket szinte lehetetlen.

I.

Amerikai utam főcélja az orvosi és egészségügyi viszonyok megismerése volt. Ezirányu tapasztalataimról részletesen beszámoltam a nagyvárad i Orvosegyletben és az Orvosi Hetilap ezidei 1—3. számában. Természetes azonban, hogy emellett igyekeztem mindazt meglátni, ami Amerika technikai és szellemi kultúrájára jellegzetes. A terület, amelyet bejártam, mindkét irányban elég gazdag; beutaztam

az Egyesült-Államok keleti részét (Newyork, Philadelphia. Atlantic City, Baltimore, Washington. Chicago. Niagara Falls, Boston) s Kanada két legnagyobb városát (Toronto. Montreal), tehát körülbelül mindazt láttam, amit a régi amerikai városi civilizáció megteremtett.

Az amerikai technika, ipar. kereskedelem, közlekedés rendkívüli fejlettségének dokumentumai folytonosan az utas szemébe ötlenek. De ez a szinte szédítő fejlettség szilárd szellemi alapokon nyugszik. Ami legjobban jellemzi Amerika szellemi kultúráját, az az hogy nem egyes osztályokra, hanem az összeségre kiterjed: igazi népkultúra. Nemcsak az iskolázás általános, hanem minden rendű és fajtajú ember megtalálja a maga számára szükséges továbbképzésnek intézményes lehetőségét. Természetesen, az egésznek alapja a legszélesebb értelemben vett elemi népoktatás. Az Egyesült-Államoknak egész szociális berendezése szerint az iskola nem állami, hanem inkább községi intézmény. Az iskolák fentartására a törvényhozás (a kongresszus) minden államban bizonyos földterületeket jelölt ki: van ezenkívül iskolai adó, amely elég magas: az Unió minden polgárára esett 1870-ben két dollár. 1900-ban négy dollár. Az amerikai szívesen fizeti ezt az adót. hiszen az egész oktatása, az iskolában

szükségelt könyvek és tanszerek, mind i n g y e n e s e k.

Egyes nagyobb városok Jelentékeny összegeket költenek iskolai célokra; pl. C i n c i n n a t i, amely félakkora, mint Wien. kétszer annyit ad ki. mint ez. pedig Wien egyike Európa iskolákkal legjobban felszerelt városainak. Newyork város évi budgetje 180 millió dollár, ennek legnagyobb tétele. 35 millió dollár jut a nevelésügyre; ez annyi, mint a magyar állami közoktatás egész költsége!

Az iskolázás elemi foka az e l e m e n t a r y s c h o o l (primary vagv grammar school), amely nyolc osztályos és a gyermekeket 6—14 éves korukig oktatja. Ilyeneket Philadelphiában és Chicagóban néztem meg. Higiénés berendezésük mintaszerű. A legnagyobb súlyt a gyakorlati és szemléltető oktatásra helyezik; minden iskola bőven el van látva rajzokkal, természetrajzi és néprajzi gyűjteményekkel, természetim modellekkel, reliefes térképekkel, egyszerű statisztikai táblázatokkal. Amit lehet azonban, azt a tanítónő (az elemi iskolákban leginkább nők tanítanak) a táblán maga rajzolja fel, s a gyermekek utána, hogy így a dolgok konstrukciójába lássanak. Jobb és balkézrel egyformán írnak és rajzolnak, de azért természetesen mindenki azt a kezét használja inkább, amelyiknek nagyobb a veleszületett

ügyessége; úgy hogy az „ambidextria” (kétkéz-használat) inkább csak gyakorlási elv, mint cél. Tételes, vagy felekezeti vallásoktatás nincsen az elemi iskolában, helyette gyakorlati etnikát tanítanak. A tanítás hangjára jellemző bizonyos szabadszellem: a gyermekek nemcsak sokat kérdeznek, hanem véleményt nyilvánítanak, némiképp az an vas. megválasztását is befolyásolják, autonómiát élveznek pl. vigyázót választanak, esetleges csínyek elkövetői felett ítéleznek, egyesületeket alakítanak (de nem tanári vezetéssel és despota módon való szóelfojtással mint nálunk még a középiskolákban is dívik). Bizonyos önállóságra és öntudatos ságra való nevelés a jelszó, — már itt kezd kialakulni az amerikai polgár, és pedig nem holt „alkotmánytan és államháztartástan” beszajkózása útján, hanem igazi betekintéssel a való. mindennapi politikai életbe. Rendkívül érdekes volt hallgatni, amint 10—14 éves fiúk a küszöbön álló elnökválasztásról s az ezzel kapcsolatos gazdasági kérdésekről beszéltek.

II.

Az elementary-school után következik a középiskola, a high-school. 3—4 éves tanfolyam. A múlt század közepén ezt német mintára csinálták meg (academy), de lassan-

kint belátták, hogy ez a legszerencsétlenebb iskola-forma: mindent tanít, de semmire sem tanít meg. A mai amerikai középiskola alaposan és gyakorlatilag tanít angol nyelvet, természettudományt, kereskedelmi számtant és amerikai történetet, ez elég az „általános műveltség” azután a tanuló választ a klaszszikus. a nyelvészeti, vagy a természettudományi kurzus között aszerint, hogy mihez van hajlandósága. Vannak olyan középiskolák is (manual training high-school), ahol az oktatás felét a konstruktív rajzolás, asztalos, lakatos-munkák tervezése, a vegyészeti és fizikai laboratóriumban való dolgozás teszi ki; a leányokat pedig a háztartás vezetésére, főzésre, varrás- és szabásra (s nem üres kézimunkára!) tanítják a megfelelően felszerelt műhelyekben.

Már ennél a pontnál megállapíthatjuk, hogy az, amit nálunk az amerikai koedukáció 1 hisznek, nem felel meg a valóságnak. Az tény, hogy az az elv, hogy a nő mindazt tanulhatja, amit a férfi, minden vonalon érvényes ; m i n d e n f a j t a iskola nyitva áll előtte, de nem m i n d e n iskola, Az elementaryban együtt tanulnak a fiúk és a leányok, mint akárhány iskolában minálunk is, de a high-school már szeparál: legalább is a középosztály súlyt helyez rá, hogy leányai külön leány-középiskolába járjanak, s akárhány olyan középiskola van, amely

csak fiúkat vesz fel, éppúgy, mint ezt némely egyetemnél látni fogjuk. Ahol pedig a fiuk és leányok együtt járnak, ott, legalább is információim szerint, meglehetősen kifejlett „testületi szellem” választja el őket, — tehát nincs meg az a bizonyos pajtáság, amelyet éppen a koedukáció lényeges eredményének gondolunk. Statisztikai adatok szerint 1900-ban 5200 nyilvános középiskola közül 150, 2100 magán-középiskola közül pedig 1200 csak egy-egy nemet vett fel.

Feltűnő a középiskolát végző leányok nagy száma; ennek nem tisztán a lányok tanulmányvágyása az oka. Hanem az is, hogy az amerikai családnak ambíciója az, hogy a leányai magasabb iskolát végezzenek, még ha emiatt a fiuknak műhelyekbe kell is menniök pénzt keresni. Az amerikai férfi műveltségben és tudásban maga fölött kívánja látni a feleségét. Hogy ez mennyiben sikerül, nem tudnám eldönteni; sok olyan igen jómódú és magasabb társadalmi viszonyok közt élő nőt találtam, akik a mi fogalmaink szerint nem voltak éppen nagyon műveltek. Viszont az is bizonyos, hogy nagyon sok nő van magasabb alkalmazásban, felelősségteljes pozícióban, sok produkál eredményes tudományos munkát, s különösen szociális intézmények vezetésében jelentős sikereket érnek el (pl. Jane Addams, a chicagói Hull-House vezetője, vagy Ella Young, a chicagói

összes városi iskolák felügyelője, akiknek munkásságát a legnagyobb csodálattal szemléltük.)

Az amerikai középiskolai nevelés integrális része a s p o r t, amelynek minden fajtájához hozzájut a diák. ha nem az iskola játszóterén, úgy a városi parkokban, amelyekről még szólni fogok. Talán kissé nagyobb súlyt fektetnek a sportokra, mint azt mi kívánatosnak tartanok, és az amerikaiakra annyira jellegzetes rekord-teremtés vágya sokszor túlzásba ragadja őket: mégis azt hiszem, hogy a s p o r t - j á t é k o k n a k a test fejlesztésén kívül kitűnő nevelő szerepük van; bizonyos fegyelmezettséget, önkéntes alárendelést, céltudatos együttműködést eredményez, szóval a társadalmi életnek gyakorlati előiskolájaként szerepel.

Ma mármost összehasonlítunk két, középiskolát végzett magyar és amerikai fiút, akkor azt találjuk, hogy a magyar talán többet tud, „műveltebb”, van bizonyos irodalmi máza, a múltat és idegent jobban ismeri, az idealizmus allűrjeivel felcifrázott. — de a való élettől idegen, jelszavak után indul, legtöbbje gerinctelen és könnyen elveszti lába alól a talajt, míg az amerikai kevesebbet, de alaposabban tud, jobban ismeri hazájának természeti viszonyait és jelenkori történetét, nagyobb a gyakorlati érzéke, szilárdabb a

jelleme, szóval beleéli magát a való életbe s megtalálja helyét a társadalomban.

A felsőbb oktatás Amerikában egészen más jellegű, mint nálunk. A középiskola befejezése után a legtöbben a gyakorlati életbe lépnek ki: aki tovább akar tanulni, ha tanítónak készül a normal-schoolba, egyébként pedig valamelyik collég e-be iratkozik be. A college egy olyan felsőbb iskola, amely általános és magasabb fokú műveltséget nyújt, s rendszerint három éves tanfolyama után növendékeinek rangot, grá-dust ad, az A. B.-t (bachelor of arts). Ez az akadémiai műveltséget jelzi, s mint ilyen, minden ambiciózusabb fiúnak és leánynak a célja, de magában véve semmi gyakorlati jelentősége nincsen, tehát nem képesítés. A college rendszerint valamely egyetemnek a része, s körülbelül a mi középiskolánk utolsó osztályának és az egyetemi filozófiai fakultás első két évének összeolvasztásából adódik.

Régebben az egyetem nem is állott másból, mint ilyen collegéből, innen van, hogy némely egyetem még ma is a „college” nevet viseli. Viszont voltak orvosi, ügyvédi, mérnöki szakiskolák, melyek mindenkit felvettek, aki jelentkezett s az igen alacsony nivójú felvételi vizsgát letette. Csak a múlt század közepe táján kezdte meg a Harvard-

college az ilyen szakiskolák bevonását a college keretébe, s így lassan született meg az európai értelemben vett. fakultásokkal ellátott egyetem, a University. Ma azután úgy áll a dolog, hogy a jelentősebb, főleg a keleti kulturcentrumokban levő egyetemek fakultásaira csak graduáltakat, azaz olyanokat vesznek fel, akik a colleget elvégezték. Így tehát a mi két részre osztott oktatásunk (középiskola, egyetem) helyett Amerikában hármass elválasztás van: high-school, college és fakultás. E rendszernek az előnye a miénk felett rendkívül nagy, amennyiben a gyakorlati foglalkozásra készülő embernek a felét a középiskola nem tömi meg reá nézve fölösleges ballasztal, viszont a jövődöbeli orvosnak, ügyvédnek stb. a college alaposabb és igazi általános műveltséget tud adni. Itt ugyanis bizonyos tárgyak (nyelv, világtörténelem, irodalom, művészet-és művelődéstörténet, filozófia) mindenkire kötelezők, míg ezek mellett az orvosnak készül, ő inkább természettudományi, a jogásznak szándékozó inkább történeti és szociológiai tárgyakat hallgat.

A college egyébként is az angolszász népek ifjúságának a diákélet legszebb éveit jelenti. A legtöbb college internátussal kapcsolatos, valamennyinek mintája a legrégebb amerikai egyetem, a Harvard, amely Bostonnak Cambridge nevű elővárosában

fekszik; ezt 1636-ban alapították s ma is a legtekintélyesebb amerikai főiskola. Nagy parkban, évszázados fák között fekszik, kb. Ötven, régi angol stylusú épület, legnagyobb részük lakóház a diákok számára, a többiben klubok, éttermek, szép modern könyvtár, múzeumok, laboratóriumok, előadóteremek vannak; valamivel távolabb van a sporttelep stadionnal, a folyóparton evezősházakkal. A fiatalság minden diákos kényelmét megtalálja a college-életben, összejöveleket tartanak, műkedvelő előadásokat rendeznek, újságot adnak ki. szociális munkában vesznek részt, sportolnak, szóval önmaguk közt igazi társadalmi életet élnek, s a világtól sincsenek elzárva, — a Harvard-collegenek még kerítése sincs, utjai észrevétlenül mennek át a város utcáiba; a fegyelem felett autonóm berendezéssel őrködnek.

A legtöbb college és university privát alapítás, a kb. 500 egyetemből 400 valamelyik gazdag ember vagy közület adományából épült s későbbi adományokból és a tandíjából tartja fenn magát; a tandíj elég magas, az orvosi fakultáson kb. 200 dollár évente. Vannak azonban városi és állami egyetemek, amelyeken nemcsak a tanítás ingyenes, hanem mint pl. a newyorki City Collegeben, az egész ellátás is, úgy, hogy Amerikában igazán megvan a lehető-

sége annak, hogy a legszegényebb ember is egyetemet végezzen. Egyébként a főiskolai hallgatók a nyári szünetben megkereshetik egész évi szükségletüket. A gyönyörű és nagytekintélyű newvorki C o l u m b i a e g y e t e m munkaközvetítő irodája szerint egyik legutóbbi nyáron az egyetem hallgatói 60,000 dollárt kerestek: íme a leggyakoribb ideiglenes foglalkozások sorozata: házitanító, vándor-előadó, újságíró, könyvkereskedő-segéd, pincér, biztosítógyűnök, uszodafelügyelő, tejcsarnok- és mosoda-vezető, stb.

A legtöbb egyetem női hallgatókat is felvesz, csak a Harvard. Columbia. Princeton, Clark, Johns Hopkins, tehát éppen a legrégebb és legtekintélyesebb egyetemek zárják el előlük kapuikat. — íme az amerikai konzervativizmusnak egy érdekes példája. De már nem sokáig, az átmenetet megkönnyíti az, hogy pl. a Harvard tanárai a női Radeliífe-collegeben. a Columbia tanárai a női Barnard-collegeben tanítanak, a teljes beolvadás rövid idő kérdése.

Miután azonban a college internátus jellegű, természetes, hogy ezek továbbra is nekem szerint maradnak elválasztva. A két legkiválóbb női college a Bryn-Mawr (Philadelphia) és a Welleslev (Boston): utóbbit megnéztem, 1200 leány számára van berendezve, ideális szépen fekszik a Boston mel-

letti Wellesley faluban s a középosztály lányainak olyan testi és szellemi fejlődést biztosít, amelyenről mi álmodni is alig merünk. Mondottam, hogy a legtöbb egyetemet részben adományok tartják fenn. Nagy összegeket adnak így ki egyesek, mert Amerikában mindenki kötelességének tartja, hogy azt az egyetemet, amelyen végzett, ha sorsa megengedi, gazdagon megajándékozza. Az egyetem-alapítás a milliomosoknak a kedvtelése; így született meg a kolosszális fénnel és pompával kiállított *University of Chicago* is, Rockefeller 24 millió dolláros alapítása, amelynek ugyancsak ő minden karácsonyra egy millió dollárt ad ajándékba. Így a Leland Stanford-egyetem. a Cornell. a Vanderbilt-egyetem stb. Lehet, sőt valószínű, hogy mindé» csak hiúság eredménye. — de ez a hiúság gazdagabban kamatozik az amerikai népnek, mint nekünk a mágnásaink versenystállói. S azután ne felejtsük el: az első amerikai egyetem egy egyszerű prédikátornak, John Harvardnak a szerény hagyatékából épült fel.

III.

A közcélokra való adományozás nemzeti tradíció Amerikában, amelyet az első bevándorlók hoztak magukkal Angliából. A templomokban és meetingeken rendezett

gyűjtések mindig jelentékeny összegekre rúgnak. Sok pénzt áldoz az amerikai társadalom k ó r h á z a k r a s velük kapcsolatos jóléti intézményekre. Így a legtöbb amerikai kórház privátalkotás, vagy egyesek, vagy felekezetek és korporációk alapítása. New-york 93 kórháza közül csak 15 a városé; ezekben az ápolás ingyenes, a privát kórházakban is van elég sok ingyenes ágy, azonkívül a város a legtöbb kórháznak megtéríti a szegény betegek ápolási díját (napi 1 dollár). Nagyon sok a felekezet kórház,, de minthogy az Egvesült-Államokban az állam és egyház téliesen szeparáltak, a felekezeti jelleg nincsen a kórház ártalmára, legfeljebb az a kifogásolni valóm, hogy egyes katolikus kórházak szülészeti osztályára csak f é r j e s asszonyokat vesznek fel.

A kórházak is rendszerint magas épületek, sokszor 8—10 emeletesek; a kert a tetőn van, azonkívül sok nyílt terraszt juttatja a betegeket levegőhöz.

A kórházak berendezése célszerű, néhol fényűző, sok műtőteremben direkt pazarlás ötlük szemünkbe. Az orvosi ellátás kifogástalan, szokatlanul nagy a segédorvosok száma. Mindennél meglepőbb azonban a kitűnő ápolás. A nagyobb kórházaknak saját ápolónőiskolájuk van. A felvett növendéknek kb. polgáriiskolai képzettségűnek kell lennie, a kiképzés ideje 2—3 év. Minden ápoló-

nőnek külön szobája van s olyan gyönyörű közös termeik (ebédlő, szalonok, írószobák, könyvtár) hogy minden kórházban ezekben fogadtak s vendégeltek meg bennünket. Az egyik newvorki városi kórház, „nurses hoine”¹¹ja valóságos főúri kastély, nagy kerttel, játszóterekkel, aminthogy a nurseök testi jólétére mindenütt a legnagyobb gondot forditiák.

A kész ápolónők fizetése évi 1000—1500 dollárra is felmegv, s az elmondottak után természetes, hogy a középosztály leányai számára ez igen elfogadható pálya, s hogy a betegek ápolása a lehető legtökéletesebb.

A kórházak fentartására az ápolási díjon kívül alapítványok és adományok szolgálnak: 2—3 ezer dolláros adományok nem ritkák, egyik newvorki szülészeti kórháznak (a csodálatosan szép Lying' in. Hospitalnak) M o r g a n évenként 100 ezer dollárt ad. Természetes azután, hogy így minden kórháznak van valami jóléti intézménye: ellátják a távozó beteget gyógyszerrel, ruhával, vasúti jeggyel, elhelyezik üdülőházakban, fürdőkön, segítik a családot, amíg a szülő a kórházban fekszik, sőt némelyik helyen az a rendkívül célszerű és humánus berendezés van, hogy az anya betegsége esetén a kisgyerekeit is felveszik, akiknek szá-

mára külön helyiségek vannak, óvodával, játszótérrel.

Egészségügyi intézmények közül v í z-
v e z e t é k és c s a t o r n á z á s minden vá-
rosban van s újabban a városok építésénél
ezeket előre elkészítik. Még a legegyszerűbb
lakásban is van fürdőszoba és w. e. Az
egyéni higiéné fejlettségét mutatja, hogy
míg mi 150—200 liter vizet számítunk fejen-
kint és naponként. Amerikában 5—600 liter
a napi fogyasztás, nyáron pedig akárhány-
szor 1000 literre is felmegy Newyork város
új vízműve egyike a világ leghatalmasabb al-
kotásainak. 160 kilométer távolságból veze-
tik be a vizet a Catskill-hegység völgyzáró-
gátjai mögül; a főcső hat méter átmérőjű, a
Hudson folyó alatt vezet át, a városban 70—
80 méter mélységben halad a sziklatalaj-
ban; ha teljesen készen lesz napi 3 és fél
milliárd liter vizet fog szolgáltatni. Költsége
kb. 170 millió dollár.

Csatornarendszerei közül legérdekesebb
a chicagói. Hogy itt a szennyvizet ne ke-
ljen a Michigan-tóba vezetni, amely mellett a
város fekszik s ahonnan ivóvizét (a kellő tá-
volságból és mélységből) pumpálja, — a tó
különben tízszer olyan nagy, mint a Balaton,
— a tóba folyó Chicago-Rivert. ahova az
összes csatornák bevezetnek, m e g f o r d í-
tották. azaz betorkolása előtt csatorna se-
gítségével a távoli Mississippibe vezették.

Eközben a nívódifferencia kihasználásával nagy vízesést csináltak, amely a városnak villamos erőt szolgáltat.

IV.

Nagyvárosokban fontos egészségügyi kérdés még a t e j - e l l á t á s. Amerikai városban a tej árusítása csak hatósági engedély és ellenőrzés mellett lehetséges. Az ellenőrzés már a termelésnél kezdődik, Newyorkba pl. csak az a farmer szállíthat tejet, aki a város tej-inspektorjait az istállóiba engedi: 44 ezer ilyen farmer van jelenleg hét különböző államban. A szigorúan tiszta termelés után a tejet csak 10 fok C. alá hűtve szabad szállítani és árusítani, ez maga már koloszszális horderejű intézkedés a *tej* baktériumtartalma szempontjából. Állandó vizsgálatok alapján osztályozzák a tejet három csoportba: csecsemő- és gyermekei. felnőttek számára ivásra, főzésre és feldolgozásra alkalmas tej. Newyork napi tejszükséglete két millió liter. A város maga 53 gyermekei-állomást tart fenn, a Nathan Strauss-alap 25-öt, ezek a környék csecsemőit, ahol szükséges, ingyen látják el a legkitűnőbb tejjel.

Ezek a t e j - á l l o m á s o k egyúttal csecsemő-diszpanzerek. Mindenütt 1—1 orvos és kellő számú nurse van, ezek gyógyítják a betegeket, s a kerület összes csecsemőit nyilvántartva ellenőrzik testi fejlődésüket, kellő utasításokat adnak, s a szü-

lököt minden tekintetben támogatják. Newyork város csecsemővédelmi osztálya évi 500 ezer dolláros költségvetéssel dolgozik, 150 orvosa, 250 nurseje van, a nyári hónapokban még 100 kiségitő nurset alkalmaznak. Az amerikai g y e r n i e k v é d e l e m még rendkívül fiatal, sok helyütt tisztán alkalmi jellegű, de bámulatatos energiával dolgozik, minden alkalmas ötletet megvalósít. Igv pl. Newyork minden nagy kikötőhídján „gyermeknyaralók” vannak, elkerített területek, ahol a nyári nagy melegben a környék csecsemői nurseök felügyelete alatt töltik a napot; Chicagóban a parkokban és háztetőkön, üres telkeken vannak ilyen nyári sátor-tanyák, a gyerekek ott is alusznak. Minden ilyen alkalmat felhasználnak aztán arra, hogy orvosok az összegyűlő anyáknak és kisebb-nagyobb lányoknak a gyermekekkel való bánásmódról beszéljenek. A munkásnegyedek óvodáiban rendszeres „childstudy”-kurzusok vannak. — milyen jól meg lehetne ezt nálunk is valósítani!

Az intenzív gyermekvédelmi munkának meg is van az eredménye, mert míg 1880-ban ezer újszülött közül egy éves kora előtt meghalt Newyorkban 288, 1911-ben már csak 1.18 (nálunk még mindig 200), s főleg a gyomor-bélhurutban elhalt csecsemők száma 60%-al kevesbedett.

Ugyancsak ilyen nagy energiával vetet-

ték magukat az amerikaiak az iskoláegészségügyre. Minden nagyobb város minden elemi és középiskolájának van iskolaorvosa, vagy legalább is „iskolanővére”. Ezek naponta végigjárják az iskolákat, a gyerekek sorba elvonulnak előttük, megmutatják a torkukat, szájukat, s így a még csak éppen kezdődő fertőző betegségek korán felismerhetők. Az orvosok főleg a bőr, fül és szembetegségekre ügyelnek (érdekes, hogy a gyermekek maguk húzzák le szemhéjaikat), míg az iskolai klinikákon a fogakat vizsgálják végig s pontosan regisztrálják a gyerekek testi fejlődését.

Már mondtam, hogy az iskolák a sportra nagy súlyt fektetnek, s hogy erre a célra a parkok nyilvános játszóterei rendelkezésükre állanak. Mindegyik amerikai városnak büszkesége a parkja. Ezeknek a jelentősége igazán rendkívüli, nemcsak azért, mert kolosszális kiterjedésűek (pl. Chicagónak 1700 hektár parkja van, a philadelphiai romantikus Fairmount-park 16 kilométer hosszan megy át a városon), hanem mert mindenütt a város belsejében vannak (a newyorki Central-park igazán a város tüdeje) s bostoni minta alapján az egyes nagy parkokat széles, parkszerű bulevardok kötik össze. Ez az elmés rendszer lehetővé teszi, hogy u. n. gyermekkocsi-távolságra még a lepiszkosabb és zsúfolt negyed is

sétahelyhez jusson. C h i c a g ó b a n három órán át robogtak velünk az autók, kb. 70 kilométert, hogy így a park-övezeten végigszaladjunk s még így sem mentünk át mind-egyiken; 6.3 nagyobb parkja van.] és 25 hektár között váltakozva. Mondanom sem kell, hogy mindenütt angolparkról van szó, tehát nem szűk díszkertekről, mint a pesti Erzsébet-tér. A legtöbb parkban nagy játszótérek, homokmezők, tennis- és egyéb labdapályák (az amerikai nemzeti játék a base-ball), atlétikára alkalmas és felszerelt területek, sokban nagy vízmedencék és tavak csolnakázásra, akárhányban népfürdő, klubház nagy előadóteremmel (amely minden népgyűlésre nyitva áll), könyvtárral, kis múzeummal stb. található. Természetes. hogy minden helyiség, pálya és szórakozás ingyenes. Ezek a parkok az amerikai kultúrának fénypontjai.

De az is igaz, hogy a parkokra és bulvárdokra nagyon rászorul az amerikai város. A magas építkezések s az ezekhez arányítva szűknek mondható uccák megkövetelik a nagy szabad területekéi. Hát még ha a szegény negyedek összeszorított épületeit, zsúfolt lakásait és leírhatatlan szennyét nézzük, vagy a fekete füstöt okádó gyárkémenyek százait? A nevvYorki East s a chicagói „slum” szomorú ellentétei a gyönyörű parkoknak.

Egyedül Philadelphiában láttam ember-séges munkásnegyedet. Itt kisház-építő egyesületek vannak, amelyek apró kertben fekvő családi házakat úgy adnak igen olcsó bérbe, hogy a bérlő havi részletekben 3—4 év alatt megvásárolhatja a házat; ezek rendszerint háromablakos kis emeletes házak, a földszinten két szoba, konyha, az emeleten két szoba, fürdőszoba. Így aztán a város másfél millió lakosságából 300 ezer lakik saját házában, ami igen nagy szó, ha meggondoljuk, hogy Newyork ötmilliónyi lakosságából csak 80 ezernek van saját otthona; itt egy házra ló, Philadelphiában pedig 4 lakó esik.

Philadelphia különben. Boston mellett az Uniónak legrégebb és m é l y kultúrájú városa, még nagyszabású börtönéről híres. Ez a P e n i t e n t i a r y kb. ezer fogoly számára van berendezve. Kívül komor vár, belül azonban csodálatos szabadság uralkodik, dacára, hogy csak súlyosabb büntetésre ítélték vannak benne, jelenleg a többi közt 12 életfogytiglan s egy 80 évre ytélt fogoly. A cellák csinos szobák, kényelmes ágyakkal, a falakon képek, sokban virág és madarak; a raboknak szabad dohányozniok. tetszésük szerint dolgozhatnak a műhelyekben vagy sétálhatnak a kertben, játszhatnak az udvaron krikettet s más labdajátékot. Mindenütt megelégedett arcokat láttunk, —

rendes ruhájukban járnak, jó kosztot kapnak, az a híres „pennsylvaniai szisztéma”, amely mellett félannyi őr kell, mint másutt (30 rabra egy), a szökések igen ritkák, és a visszaeső bűnösök száma jelentékenyen kevesebb.

V.

Tanulmányutamon állandóan figyeltem azokat a módszereket, amelyekkel az amerikai társadalom és hatóság a két nagy népbetegség: a tuberkulózis és alkoholizmus ellen küzd. Az Egyesült-Államok 100 milliónyi lakosságából tuberkulózisban hal el évente 160,000 ember. Ha ez a szám még félakkora sincs, mint a mi országunk tbc. halandósága (20 millió lakosból 70.000). mégis elég nagy ahhoz, hogy télies erővel kisebbiteni próbálják. S igazán meglepő, hogy a „szabad” Amerika rá mert térni arra az útra, amely egyedül helyes és célravezető, de amelytől a mi (porosz minta után készült) rendőrállamunk irtózik. S ez a b e j e l e n t é s i k é n v s z e r. Az amerikaiak levonták a konzekvenciát: a tuberkulózis f e r t ö z ő betegség, tehát éppúgy bejelentendő, mint a többi. Hogy mik ennek a bejelentésnek a módzatai, az már orvos-közigazgatási kérdés, sokfélekép is oldható meg, de a lényeg, a bejelentés, az egyedüli lehetséges kiinduló pontja minden védekezésnek, s nem túlzok, amikor azt állítom, hogy a bejelentési kény-

szer többet ér, mint minden szanatórium. Igenis. Amerikában is van tüdőbeteg szanatórium, erdei, hegyi és tengeri üdülőtelep, — de e flastromokon kívül megvannak az összes radikális intézkedések; sajnos azonban, hogy még nem egységesen az egész Unióban, hanem államok szerint különböző erősségekben: diszpanzér, lakásfelügyelet, gyermekek elkülönítése, kötelező lakásfertőtlenítés stb. S érdekes, hogy éppen a legkultúraltabb állam, Massachusetts, tette meg először a „legbarbárabb” lépést: itt a hatóságnak megvan a beutalást joga s Bostonban külön tüdőbetegkórházak vannak.

De amit a hatóság tesz, az még nem elég; az amerikai társadalom a tüdővész ellen működésbe hozza a maga nagyszerű propaganda-képességét. Hogy e tekintetben mit tud Amerika, azt még a legamerikaibb ízű reklám-anekdoták alapján is nehéz elképzelni. Aki azonban olvasta, hogy a nálunk csak humoros oldaláról ismert Üdv-hadseerege az angolszász országokban milyen gyönyörű humanitárius eredményeket ért el, az némiképp elgondolhatja, mire képes az amerikai propaganda. A néptömegek felvilágosítását nem lehet bürokrata módon elvégezni; az, hogy minálunk a hivatalokban száraz-hangú plakátok hirdetik a tüdővész veszedelmét (amely plakátokat senki sem olvassa), meg hogy a nyilvános közlekedési

eszközökön táblák vannak: „tilos a köpködés” jelszóval, amelyekre senki sem hederít, — ez bizony nem sok. Nézzük, mit csinál ezzel szemben az „Educational Exhibition Company.”

Valamelyik városnegyed hirdetőoszlopain és csupasz falain megjelenik egy óriási plakát; rajta olyan betűkkel, mint nálunk a koncertező művészek nevei, a következő: „Megállj! Gondolkozzál! fontold meg! Az Unióban minden három percben meghal valaki tüdővészben. Ezen segíteni lehet. Ez kötelességed! Magadért! Családodért! Mindenkiért! Hogyan? Megláthatod ingyen itt és itt, reggel tíztől esti tyzig.” A plakát közepén óriási fekete kereszt. Nincs az egész negyedben egyetlen ember sem, aki ezt észre ne venné, el ne olvasná. Nézzük meg mi is, milyen hát ez a vándorkiállítás. Zseniális. Először is azért, mert öt nerc alatt végignézhető, azután meg azért, mert minden adatát rendkívül beszédes módon illusztrálja. A bejáráttal szemben fekete alapon két fehér csontváz: egyik egy óriásié, a másik egy gyereké, azt jelképezik, hogy mennyivel nagyobb egy év tüdővészhalandósága, mint az utolsó száz év halandósága sárgalázban. Sorozatos képek elevenítik most meg a tüdővész terjedési módját, mindig néhány szavas magyarázat a képek alatt (az apa a padlóra köp; az anya seper és port ver fel; a gyerek

beleheli; a gyerek szájába veszi a földre esett kenyeret, és így tovább); azután, hogy mi segíti elő a betegséget (egy férfi pálinkái iszik: a csukott ablak: lámpavilágnál varrógép előtt ülő nő. az óra a falon fél 2-öt mutat, aláírva „túlmunka”; egy rendetlen és ágyakkal zsúfolt szoba stb.) Végül, hogyan védekezzünk (kézmosás, külön ágy, evőeszköz, nyitott ablak stb.) s hogyan gyógyítsuk magunkat (egy barátságos bácsi képe: az orvos; a mosolygó'lian-tigura; erdő mellett sétáló vándor; tojás, tej. hús egy asztalon; nyugágy a szabadban stb.) Kimenet előtt az ajtó mellett megint egy óriási tábla, közepén egy félperjenkint kialvó lámpa, s felírás: „valahányszor ez a lámpa kialszik, mindig meghal egy ember tüdővészben valahol a civilizált világban, percenkint kettő, óránként 120, naponta 2880. évente egy millió.” Búcsúzóul nagy „röpcédulákat” nyomnak az ember markába: „ne féli a hideg levegőtől”, „szellőztess”, „aludj nyitott ablaknál”.

De ez a kioktatás sem elég. Mindenütt, ahol több ember fordul meg. eldobható papír-poharak vannak a vízcsapok mellett; a köpési tilalom betartását törvényes büntetések s a rendőrség figyelme garantálják; a biztosítótársaságok légsátrak készítéséhez anyagot és utasítást adnak. Minden közület megteszi a maga kötelességét. Az iskola elsősorban. Nemcsak a gyermekeket neveli,

hanem a szülőket is. Jelzőlapokat küld haza. egyszer a gyermekek haj- és bőrápolásáról másszor a szem- és fül higiénéről, a megfelelő étkezésről s alvásról. A f o g - á p o l á s az iskola kedvenc témája.. A tanítónő vezénylete alatt a fogmosás bemutatása a gyerekek „reggeli imádsága” (hasznosabb, mint a mi módink!).

Végül a legújabb s talán a leghatalmasabb propaganda-eszköz: a mozi is működésbe lép. Hogyan kell fogat mosni, az alkohol káros hatása, a kezdő dohányos keservei, az állatkínzás csúnyasága, — ezek a témák napirenden vannak az iskolai mozielőadásokon, de egyébütt is. A céltudatos népnevelés Amerikában nem holt papíron van. hanem élő valóság.

VI.

Az alkoholehelles küzdelemből aránylag keveset láttam. Amerikában az egész anti-alkoholista mozgalom inkább politikai jellegű; erős agitáció folyik a legtöbb államban abban az irányban, hogy a törvényhozás tiltsa el az alkoholtartalmú italok gyártását és forgalombahozatalát (prohibition). Természetes, hogy így a pártok erőviszonyaitól függ, hogy hoznak-e ilyen törvényt, vagy esetleg az ellenpárt unalomrajutásával a prohibiciót feloldják-e, amint a legújabban tör-

térít Maine-államban. Jelenleg teljes a proibíció Missisippi. North-Carolina és North-Dakota államokban, míg sok más állam egyes megyéiben vagy városaiban tilos a szesz italok árusítása (no license), így pl. Indiana vagy Kentucky állam lakosainak 65%-ja no license területen él. Illinoisban 1500, Californiában 300, Coloradoban 100. Wisconsinban 750 városban tilos az alkohol árusítása. Vannak városok, amelyekben esti tíz órán túl vasárnapokon, vagy v á l a s z t á s i napokon tilos az italmérés. (Ez a legutóbbi nálunk elképzelhetetlen; van-e kormány, amely ilyen feltétel mellett hajlandó volna választani? inkább leszállítaná a korhatárt 15 esztendőre! Városaink teljes függősége mellett még eddig minden vasárnapi korcsmatilalmat megsemmisített a miniszter.) Mindezek az alkoholtilalmak olyan szigorúak, hogy pl. a nagy vasútvonalak étkezőkocsijaiban beszüntetik az ital darusítását, amikor a vonat no-license megyén halad keresztül.

Mégis különös, hogy a nagy agitáció és mindenféle tilalom dacára sem csökkent az Unióban az alkoholfogyasztás; 1900-ban a fogyasztás kitett évenként és fejenként tiszta szeszre átszámítva 7 litert, s ma is kb. ugyanennyi. (Németországban ugyanezen idő alatt a szeszfogyasztás fejenként 9 literről leszállt 7-re.) Mi ennek az oka? Mindezekelőtt az alkoholtőke nagy hatalma, amely

kiviszi, hogy a tilalmak keresztülvitelénél a sok helyütt korrupt közigazgatás, ahol csak lehet, szemet huny. Gondoljuk csak meg, hogy Amerikában évente minimum egy milliárd dollárt adnak ki szeszes italokra, de az is lehet, hogy két milliárdot, mint azt más számítások állítják. — micsoda töke van ebben érdekelve! A másik ok már speciálisan amerikai.

Az amerikai társadalom, épp úgy, mint az angol: k é p m u t a t ó, étkezésnél, különösen nők jelenlétében, „nem illik” inni; ám minden hotelben ott van a bar, ahol étkezés előtt a különböző nevű, de mindig alkoholdús cocktaileket hörpintik be. étkezés után pedig a kölcsönös „drink” meghívásokat öntik a garatra; a nagyszámú „saloon”-okban pedig bőven folyik a bor és a sör. Szakemberektől hallottam, hogy a titkos, otthoni szeszivás nagyon elterjedt szokás Amerikában; ahol alkoholtilalom van. ott a szomszéd város vagy község italmérései elégítik ki a szükségletet. Szóval: éppen úgy isznak, mint nálunk, csak nem olyan nyíltan.

S ezzel kapcsolatban szólhatok egynéhány szót az amerikai prostitúcióról is. Hogyan? Hát van ez egyáltalában Amerikában? Hiszen ez az az ország, ahol állítólag olyan tiszta a nemi erkölcs, ahol a férfiak is érintetlenül lépnek a házasságba, ahol a testi nevelés, a sport ellensúlyozza a nemi gerje-

delineket, ahol a koedukáció feloldja a nemi varázslatot, ahol a nő olyan abszolút tiszteltben részesül! Mindezt így mondják, r é s z b e n így is van. — de amellet a nemi betegségek elterjedése kolosszális, s szakértő becslések szerint az amerikai nép éveilant bárom milliárd dollárt ad ki immoralitv-re.

Aki ismeri Iwan Blochnak (Eugen Dühren pseudonym alatt megjelent) „Das Geschlechtsleben in England” c. könyvét, az tudhatja, hogy milyen képmutató e téren az angol társadalom; ugyanez áll. sőt talán még inkább a puritanizmussal még jobban átítított amerikai társadalomra.

De nem is lehet máskét. A prostitúció, mint tömegjelenség a mai társadalmi berendezkedés következménye, a kapitalizmus nélkülözhetetlen velejárója. Hiába minden hideg nyugalom az amerikai férfi kemény arcvonásain, hiába az egész társadalom puritán szemlesütése — hivatalos adatok szerint 300,000 nyilvános prostituált van az Unióban (Németországban 100,000). a titkosak száma jóval meghaladja az egy-milliót. S ezek a számok, kapcsolatban a nemi betegségek elterjedtségéről beszerzett adataimmal egyúttal azt is bizonyítják, hogy az abolicionizmus gyakorlatilag eredménytelen. Ameddig a női munka olyan rosszul fizetett, mint a kapitalista társadalomban

szükségképen az, ameddig a proletárság lakásviszonyaiban gyökeres változás nem áll be, ameddig a kultúrával természetesen (és helyesen) növekvő jobban-élni vágyás Igényét a termelési viszonyok rendezetlensége miatt általánosan kielégíteni nem lehet, s ameddig a magasabb népműveltségtől feltételezett és a gyermekkor tói fogva belénevelt, a szexualitás ismeretén alapuló s z e x u a l i s f e l e l ő s s é g é r z e t általánosan ki nincs fejlődve, addig a prostitúció megszűnni nem fog.

Az amerikai társadalom is belátta ezeket, s amíg ezelőtt tudni sem akart a nemiségről, addig ma nyíltan teljesíti felvilágosító s nevelő munkáját az „American Federation for Sex Hygiene”. Az amerikaiak voltaképen kerülő úton jutottak ide: az eugenikával. a fajnemesítéssel való intenzívebb foglalkozásuk kapcsán. Az eugenika a 19. század végén Angliában született, de eddig legnagyobb eredményeit Amerikában érte el. Nemcsak a nagyszabású kutatásairól híres „Eugenic-Record Office” irodalmi működésére gondolok, hanem a tényleges eredményekre, amelynek a több államban megkívánt orvosi bizonyítványok házasságkötésnél, bizonyos házassággátló rendelkezések eugenikai fogalmazása, egyes elmebetegségeknél és gonosztevőknél elrendelt sterilizálás. A jövő Amerika nagyszerűsége és egészségessége bontakozik ki szemeink előtt.

VII.

Többször utaltam rá, hogy az amerikai k u l t u r á l i s propaganda nagyszerű i n í é z m é n y e k b e n is testet öltött. Ezek közül a legtöbb valamelyik gazdag embernek a nevéhez fűződik. Említettem, hogy Amerikában nagyban adakoznak, mindenféle, — a nagy milliomosok azonban j ó l adakoznak, nem annyira jótékonykodnak, mint inkább kulturális intézményeket létesítenek. Az egyetem-alapításokról már szóltam, a kórházakról is; ezekkel kapcsolatban felemlítem a newyorki R o c k e f e l l e r - I n s t i t u t - o t. Ez egy nagyszabású, kb. 8 millió dollárral rendelkező orvos-biológiai intézet, amelynek célja a „betegségek megelőzésére és gyógyítására szolgáló összes tudományos eljárások kutatása és alkalmazása”. Az intézet laboratóriuma és kórháza úgy felszerelés, mint tudományos vezetés és munka tekintetében talán a legelső a világon: itt dolgoznak V I e x n e r. L o e b és C a r r e I, akiknek nevét a nagyközönség is már jól ismeri.

Nagyjelentőségű a R u s s e l S a g e F o u n d a t i o n, (10 millió dollár) amely az amerikai szociális viszonyokat tanulmányozza és javításukra törekszik. Kiadványai igen nívósak.

A legnagyobb szabású tudományos intézet a washingtoni C a r n e g i e I n s t i -

t i o n, amely 11 millió dohár kamatjával rendelkezik s főleg a természettudományokkal foglalkozó összes amerikai intézetek munkáját támogatja s némiképp irányítja; az országban elszórva vannak kísérleti növénytani, biológiai, geofizikai, csillagászati, anthropologiai, történelmi, eugenikai stb. állomásai és laboratóriumai. Van ezenkívül egy Carnegieféle 15 millió dolláros t a n i t á s i a l a p, amely részben a nevelésüggyel foglalkozik, részben a nyugalomba vonuló tanárokról gondoskodik; egy tízmilliós b é k e - a l a p: ötmilliós h ő s - a l a p, az emberiségre hasznos h ô Vettek megjutalmazására. C a r n e g i e eddig bármelyik városnak, amely evégett hozzá fordult, felépítette a könyvtárát, a városnak csak a könyvekről kellett gondoskodniuk; most a kb. 25 millió dolláros Carnegie-Corporationt szervezte ebből a célból.

Amerika könyvtárai általában véve bámulatosak. Minden egyetemnek, iskolának, szabadoktató-egyesületnek van könyvtára, mindig t e l j e s e n szabad bejárással. Hát még a városi nagy könyvtárak! Ezek a legszebb középületek. A N e w - Y o r k P u b l i c L i b r a r y új fehér márványpalotája, amely két teljes block területét foglalja el (eredetileg Astor-alapítvány). az egyedüli és igazán architekturás szép a híres ötödik avenuen: két hatalmas olvasóterme pazar fényvel és kényelemmel van berendezve 400 —

400 olvasóra (a világ; legnagyobb olvasóterme a londoni British Múzeumé 450 emberre). A bostoni Public-Library nemes egyszerűségű renesszansz épületét (Amerika legszebb terén, a Copley-Squareen) belül Puvis de Chavannes freskói díszítik. A washingtoni Library of Congress Amerikának talán leggazdagabban ékesített középülete. 300 olvasónak való hatalmas kupolaterme sok ezernyi lámpával este csodálatos látványosság; két és fél millió könyve van (csak a párisi Bibliothèque Nationale dúsabb nála), de öt millió számára van helye. A mtsterien rendezett karthotek-cédulakatalogus alapján kiválasztott könyvet a hivatalnokok csóposta útján rendelik fel a kilencemeletes raktárból, ahonnan paternoster-be-rendczts útján 3 percen belül kerül a kívánt helyre. Az emeleten gazdag kéziratgyűjtemény van, könyvritkaságok, középkori bibliák, miniatűrök, lithográfiák stb. Van külön gyűjteménye és olvasóterme vakok számára.

Minden könyvtár reggel 9-től este 10-ig van nyitva s teljesen szabad a bejárás mindenki számára (ezzel szemben egyes pesti könyvtárak tortúrái!) Azonkívül a nagyobb könyvtáraknak fiókjai vannak, így Nevv-yorknak 46, úgy hogy az összes könyvfor-galom a múlt évben 8 millió kötetet tett ki, — míg a berlini Königliche Bibliothekben csak

250.000-et. Newvork város 1 és egynegyed millió dollárt költ évente a könyvtáaira. Bostonban a könyvtár előadótermében esténként ismeretterjesztő előadások vannak a tudomány, irodalom, festészet és zene köréből.

A népszerező előadások száma Amerikában hihetetlenül nagy. A naponként lezúduló előadástömeg nálunk elképzelhetetlen volna, de az amerikai nép kulturszomja csodálatos. A nép számán» a szabadoktatási szervezetek egész sora dolgozik; a munkásnegyedekben a settlementek, education committeeek. School of Philanthropyk terjesztik az isméi eteket. A magasabb társadalmi osztályok számára a szabad egyetemi előadásokon kívül speciálisan amerikai intézmény a Chautauqua-kurzusok, július és augusztus folyamán nyaralással kapcsolatban a hasonló nevű tó partján; amit erről az amerikaiak elmondanak, az egyenesen ideális és a régi görög időkre emlékeztet, persze a legmodernebb formában.

De egészen különös alkalmakat is megragadnak az amerikaiak a tudás terjesztésére. Meglepetéssel vettünk részt olyan fogadóestélyeken. ahol a vendégek közül a nevesebbek sorba mentek fel a rögtönzött pódiumra, hogy kis tudományos előadásokat terisának; csak amikor már senki sem akart beszélni (néha 11 óra is lett már), akkor szervíroztak a théat. Az is furcsa volt, hogy a

nagy banketteken a menükártya hátlapján az elmondandó tósztok címei is tel voltak jegyezve, a philadelphiai banketten pl. a következők: „Belgyógyászat”. „Internacionális barátságok”, „Városi hygiene”, „Pennsylvania egészségügye”, „A laboratórium” stb., s a vacsora végéztével (ez jó amerikai szokás) a „toastmaster” bevezetése után sorban á! ottak fel a kijelölt urak s tartották meg tudományos dikcióikat. S a vendégsereg (telerészben asszonyok) nyugodtan hallgatta sokszor éjfélutánig.

VIII.

Amerika népkultúrájának megértéséhez ismernünk kell azokat a szabadoktató szervezeteket és intézményeket, amelyek csak éppen az arás-olvasásban és alapvető számolásban való jártasságot kívánják meg, hogy azután valamelyik gyakorlati szakmában tökéletes kiképzést s ezzel kapcsolatban általános műveltséget nyújtsanak. Két nagyszerű példát hozok fel: az egyik a new-yorki C o o p e r-, a másik a philadelphiai D r e x e l - I n s t i t u t. A C o o p e r - I n s t i t u t n a k évi 2000 növendéke van; a hétemeletes épület földszintién levő üzletek bérjövödelme az intézeté. Az 1. emeleten műhelyek vannak, a másodikon előadóterem, gyűlésterem. amely bármilyen előadónak ingyen rendelkezésére

áll, a harmadikon olvasóterem, könyvtár, képtár, a negyediken iparművészeti múzeum és dolgozószobák, az ötödiken kémiai és fizikai, a hatodikon mechanikai és elektrotechnikai laboratóriumok, a hetediken festészeti műtermek. Az intézet olyas polytechnikum-féle. egyesítve művészeti iskolával, s már sok kiváló mérnök és művész került ki belőle, még pedig olyan társadalmi osztályból, amelyik minálunk ilyen oktatásnak még a közelébe sem juthat. Ugyanilyen a *Drexel-Institut.* amelynek építészeti, technológiai, mechanikai, kereskedelmi és iparművészeti tanfolyamai vannak, s évi 10 dollár tandíjat szed esti kurzusain, úgy, hogy bármelyik ambiciózus munkás öt év alatt szakdiplomát nyerhet benne.

Hogy hogyan kell a gyakorlati életre nevelni a *zárva k* a t. akiket nálunk éppen hogy csak felnevelnek, arra csodálatos példát ad a philadelphiai *Girard-college.* Ezt egy francia eredetű filantróp alapította 1331-ben. aki hat millió dollár értékű vagyonát (telkek, bányák) hagyta az intézetre, de ez a vagyon jelenleg már hatvan millió dollárt képvisel. Az intézetbe eugenikai elvek alapján veszik fel az árvákat, jelenleg 1600-at. s testi nevelésükre különös gondot fordítanak; nagy sportterük és kitűnő berendezésű fürdőik vannak. A tanítás gyakorlati, kb. olyan rendszerű és beosztású, mint

a Drexelben. de az intézetnek internátus-jellege alkalmat ad a jellem fejlesztésére is. Csupa értelmes, élénk és erős fiút láttunk az intézet kertjében, semmi nyoma a mi árva-házaink alázatos légkörének. Girard legkitűnőbb intézkedése az volt. hogy megtiltotta a vallástanítást, úgyannyira, hogy papokat még mint látogatókat sem engednek be az intézetbe; a gyermekek csak laikus moráloktatásban részesülnek s így eleje van véve annak, hogy a még ítélni nem tudó gyermekre valamely felekezet dogmáit ráerőszakolják; amikor 18 éves korában elhagyja a Girard-colleget, abba a felekezetbe téphet be, amelyikbe akar (ha ugyan akar.) Mennyivel okosabb és szabadabb ez az álláspont, mint a mi papi béklyókban sínylődő oktatásügyünké, amely a felekezetnélküli szülőt arra kényszeríti, hogy gyermekét valamely vallás dogmáira taníttassa.

*

E pontnál kitérhetek az amerikai vallásügy ismertetésére. Amint az eddigiekben már többször érintettem, az Egyesült-Államokban az egyház és állam eredetileg is szétválasztottak, s így a vallás teljesen magánügy. Miután azonban angolszász országról van szó. gondolható, hogy a vallásnak nagy külső fontossága van. Különösen a felsőbb osztályokban a templombajáráson ton. sokszor direkt üzleti érdek, azon-

kívül a felekezetek bizonyos társadalmi osztályozást, kotériákat jelentenek, mint nálunk a különböző kaszinók. Az amerikai felekezetek egyébként is veszedelmesen hasonlítanak a klubbokhoz; az ünnepi imákon és gyűjtéseken kívül a legtöbb egyház templomaiban koncerteket. műkedvelőelőadást, theaestélyeket. mozielőadásokat rendez, amelyeket plakátokon hirdet, pl. „folyó hó 10-kén thea a B-streeti kongreganista templomban. mindenki ott legyen.” Vagy „jövő vasárnap d. n. 2 órakor a K-streeti methodista templomból hajókirándulás a Hudsonon. Mert nagy ám a konkurrencia. s ha az egyik sarkon az egyik felekezet épít templomot, vele szemben rövidezen megjelenik a másik. Az Unióban 180 felekezet van. belőle 150 protestáns-jellegű: Newyorkban kb. 500 iskola, kórház és könyvtár van. de 1150 templom! Legnagyobb felekezet a methodista. azután a baptista, episzkopalista. majd a quäkerek, presbyteriánusok. lutheránusok, kaíholikusok (kb. 10 millió), adventisták, zsidók, unitáriusok stb. Vannak aztán mindenféle bogaras-felekezetek: spiritualisták. airikánusok. mormonok, shakerek (reszketők) s az újabban nagyon nekilendült c h r i s t i a n - s c i e n c e. amelynek nagy kathedrái is van éppen Bostonban.

Ez a sok felekezet nem annyira az igaz szükségből fakadó vallásos érzület kifeje-

zője. mint részben a már említett külső körülmények eredője, részben egy még ki nem alakult, átmeneti társadalmi állapot fokjelzője. amely társadalomban a valahová-tartozás ősi csordaösztöne hajtja az embereket különböző csoportokba, ugyanaz az ösztön, amely ugyancsak Amerikában megcsinálta a „kopaszok klubját” vagy a „százkilósok társaságát.” Azután még valami, Ebben az országban, amelyben a technikai kultúra olvau rohamos fejlődést eredményezett, amelyben a rohanó élet. szakadatlan munka, a pénzcserélés láza a nyugodtan kontemplálást meg nem engedi, az önálló világnézet kialakulását szinte lehetetlenné teszi, ebben a légkörben örömet fogad be az agy minden kész dolgot, annál könnyebben, minél színesebb formában jelentkezik, s minél hangosabban hirdeti, hogy megfelel a lét minden nagy kérdésére. Így azután Amerika a leghálásabb talaja minden spekulatív bölcsészeinek, világmegváltó vallási eszmének, világjavító szociális fantáziának, s lehetetlennél lehetetlenebb társadalmi mozgalmaknak.

IX.

Van-e amerikai művészet? Ha az amerikai nem ér rá a világnézet-alkotásra, teremtett-e eredeti, önálló művészetet? Hogy az amerikai népben megvan a szép iránti szeretet és érzék, azt kétségtelenül bizo-

nyitják parkjaik és az u. n. state-reservation-ek. Mindenki hallott már a Yellowstone-parkról, amely kb. akkora terület, mint a mi Nagyalföldünk, s amelyet csodálatos hegységeivel, forrásaival, vegetációjával s állatvilágával a maga eredeti mivoltában hagytak meg; de egyebütt is. ahol a természet csodákat művelt, ezeknek a megőrzéséről törvényel gondoskodott az amerikai nép. — még pedig előbb, mint bármelyik európai állam a maga természeti kincseiről (mi még semmit sem tettünk ez irányban!). Én csak a Niagara-zuhata state-reservationjét jártam be. s ennek leigázó nagyszerűségét és minden leírást fölülmuló szépségét bámultam meg, és meggyőződtem, hogy dacára a zuhatagban rejlő mérhetetlen gazdasági értéknek (öt millió lóerőt jelent. 500 ezret használnak fel belőle), kellően gondoskodtak róla, hogy ez a természeti csoda teljes pompájában gyönyörködtesse az évenként több százezerre rugó turisták seregét. Nem is gondolnánk, hogy a turisztika Amerikában mennyire fejlett, s hogy milyen gyönyörűséggel szemlélte ve-iink együtt mindegyik amerikai az Adirondacks-hegységnek vagy a Hudson-partoknak az „indián summer” (vénasszonyok nyara) által csodásan megfestett erdőit.

Igenis, van érzéke az amerikainak a szép iránt, s ha sok privát-galéria a hiúság

jegyében telik is meg. vannak Amerikának igazi műgyűjtői. — elég. ha a bostoni szép-művészeti múzeum japán kollekciójára utalok, amely szinte páratlan a maga nemében, s arra. hogy ugyanitt 15 szebbnél-szebb Monet-kép van, vagy a finom washingtoni Corcoran-Galleryt s a newyorki nagyszabású Metropolitan múzeumot említem. Fontosnak tartom annak a hangsúlyozását is, hogy minden könyvtárnak, szabadiskolának (pi. Drexel stb.) settlementnek van egy-egy kis képtára, amely a művészetet közelebb hozza a néphez, s hogy a nyilvános előadásoknak nagy százaléka képzőművészeti tárgyokról szól.

Ma tehát előbb-utóbb fog is művészi kultúra kifejlődni Amerikában, ez még nem jelent „amerikai művészetet”. Az amerikai kultúra ma még sokkal fiatalabb, semhogy erről szó lehetne, hiszen az első, igazán amerikai festő C o p l e y, 1737-ben született Bostonban. S t u a r t portréi (hat amerikai köztársasági elnökről) az angol nagy arcképfestők nyomán készültek s közismertek az egész Unióban. A tizenkilencedik század első felében a düsseldorfi iskola az irányadó Amerikában, majd az ország nagy gazdasági fellendülésével a genre-festészet lép elő-érbe (Duvencek). Igazi amerikai művészet a H u d s o n-R i v e r S c h o o l alkotásai; ezek azokat a sehol másutt nem látott

színeket és levegőt örökítik meg, amelyek ezt a folyót olyan romantikussá teszik. D o n g t h v. Dur a n d. l u n e s és a legújabbak közül L e o n D a b o képei gyönyörűek. A modern amerikai festészet legkimagaslóbb alakja W h i s t l e r akinek hatása van már az európai piktorára is: P e n n e 1. I. W. Alexander és Sargent bravúros dolgait is európaszerte ismerik.

Az amerikai szobrászat még nagyon fiatal, az első elentékenvebb alkotás: Washington lovasszobra Washingtonban (Brown) a 19. század közepéről való. S t. G a u d e n s hatalmas chicagói Lincoln-szobrát Roosevelttel „Amerika inkaruált lelkiismeretének” tartja. G. G. B a r n a r d az amerikaiak Rodin: nagyszabású és geniális alkotásaiban Emerson szellemét érezzük.

Eredeti amerikai művészet az építészetben alakulhatott volna ki; itt voltak teljesen új feladatok, új lehetőségek. Hogy mi-íven eredménnyel oldották meg ezeket, arra nézve nagyon eltérőek a vélemények. Némelyik ember a felhőkarcolókat szörnyszülötteknek tartja. Én úgy találom, hogy amelyek ornamentumokkal díszítettek (Chicagóba! sok ilyen van) vagy valamelyik klasszikus stílust használják fel, azok csakugyan csúnyák; de amelyek sírnák, csak feltörekvő vonalakból, merész ívekből állanak, azok szépek és művésziek, mint ahogy minden

szép, ami anyagszerű, céltudatos és lia ruminas. A felhőkarcolókat nem közlelről kel! nézni, az ilyen hatalmas objektumokkal nem tud „készen lenni” a szemünk. — perspektíva keli hozzá; a Hudsonról nézett newvorki down-town reggeli szürkületben a legcsodásabb látvány. A technika szépségét sehol úgy meg nem érezzük, mint Amerikában; egy épülő felhőkarcoló vasváza, az Hast-River csodahid.iai (Brooklyn-Bridge és a többi), a Niagara-folyó gigantikus ív-hidjai, a Hudson emeletes hajói, egy óriási Pullman-car, a chicagói elevated merészen fordulú viaduktjai, a Curtis Publishing Co szédítú rotációsai, a hatalmas acélvárosnak Oary-nak füstokádú kéményerdeje vagy a pittsburgi kohók tüzoszlopai a sötét éjszakában: mind olyan szépség, amit az ember teremtett.

X.

Még van valami, ami Amerikában szinte művészi nívón áll: a m u n k a o r g a n i z á c i ó j a. Az a kevés, amit ebből látni alkal-mam volt. minduntalan bámulatra késztetett. Vegyük csak a í e l h ő k a r c o ! ó k a t. Nem-csak a telek drágasága az üzleti negyedben teszi ezeket igen praktikus épületekké (New-york telekértéke 4 milliárd dollár, — a 17. század elején egy hollandus kb. mai 25 dol-lárért vette meg a benszülöttektől), hanem íőleg a távolságok megkisebbítése. ami a

15-20 emelettel elérhető. Az üzleti élet nagy lendületet nyer azzal, hogy pl. egyetlen épületben, mint a Hudson Terminai Building 4000 iroda van. Még pedig a nagy áruházakéi, úgy, hogy az épületbe befutó vonatokon a vidékről érkező kereskedőkezrei itt egy helyen mindenféle szükségleteiket a délelőtt folyamán megrendelhetik. s estére, a vonatok indulásakor csomagjaikat átvehetik. Az óriási liftek, amelyekben 15—20 ember fér el egyszerre, szakadatlanul működnek; láttam olyan üzletházat Chicagóban, amelyben 30 ilyen lift van. Vannak express-liftek, amelyek csak a 13-ik emelettől kezdve állanak meg: amikor egyszer a 23. emeleten ebédeltünk a nevfvorki Garret-Restaurantban, vagy amikor a fényes chicagói La Salle-Hotel 19-ik emeleti báltermébe repültünk fel egy ilyen liften, ugyancsak elállott a lélegzetünk. A lift-közlekedésnek nagy jelentősége van; kiszámították, hogy pl. a newyorki Mill's Buildingben naponta 18000 embert szállítanak s ha mindegyik csak egy percet is nyer azzal, hogy liften megy, ez 300 óra, vagyis 30 nap á 10 munkaóra, ez egy évben tízezer munkanapot jelent.

A munka nagyszerű organizációját három nagy üzemben láttuk. Az első volt a philadelphiai C u r t i s P u b l i s h i n g Comp, amely a többi közt egy nagy képes hetilapot ad ki (Saturday Evening Post) és

nyom heti 2 millió példányban. A kilenc emeletes óriási épület szilárdságára jellemző, hogy a lokomotívnagyságú gyönyörű rotációsok a 7. emeleten vannak; ahogy ezek a gépek az oszlopszerű papirtömeget falják, hogy néhány perc múlva nyomva, remekül színezve, hajtogatva és fűzve kidobják magukból, az igazán csodálatos. A vállalatnak 3500 alkalmazottja van, akiknek számára a 8. emeleten nagy konyha és étkezőterem, klubhelyiségek, könyvtár, orvosi rendelő és betegszoba a gyengélkedőknek, a tetőn torna- és táncterem, roof-garden áll rendelkezésre, még hat órán túl is. a munka befejeztével egész esti 9-ig, úgy, hogy igazán csak aludni térnek haza. Az irodai és technikai alkalmazottak között nincs különbség, együtt étkeznek, együtt pihennek és olvasnak.

A másik nagyüzem a chicagói A r m o u i , S w i f t és L i b b y cégeknek egymás mellett fekvő húsvágo és feldolgozó telepe. Amit ebben a kb. 200 hektáron elterülő. 30 ezer embert foglalkoztató külön városrészben láttunk, az még Upton Sinclair „Jungle”-je után is meg'epő volt. Naponta 6000 ökröt, 10000 sertést és 20000 juhot vágnak itt le; ahogy a munka folyik. amennyire az egyes munkások feladata a legapróbb részletekig megállapított, amilyen szabályszerűséggel az anyag minden porcikája felhasználódik. az igazán a művészettel határos.

A philadelphiai óriási Wanamaker és a chicagói Marshall Field nagy áruházain kívül megnéztük Amerika (és a világ) legnagyobb „szétkiildési-üzletét” (Versandhaus, mail-order) S e a r s R o e b u e k-ot, amelynek évi forgalma 85 millió dollár. Az üzlet több ezer oldalas katalógusa nyomán szállít, amelyből évenként 15 milliót küld szét üzletfeleinek. A naponta beérkező kb. 50 ezer levelet 30(1 alkalmazott rendezi el, s egy óriási teremben egyszerre 650 gépirőleány kopogtatja le a rendelési jegyeket. Saját pályaudvarába a telep közepén négy sínpar fut be, amelyen sorban állanak a Chicagóból kiinduló mind a 32 vasúttársaság vagonjai. Naponta 70 vaggont expediálnak. 30000 csomagot. 15000 express-csomagot. saját postahivatala naponta 5000 dollár áru bélyeget fogyaszt. A majdnem tízezer embert alkalmazó vállalat csodája az organizációnak, minden a legnagyobb gyorsasággal és precizitással, szinte észrevétlenül megy. A forgalomba hozott cikkek közül évről-évre mind többfélét gyárt a vállalat maga, s voltaképpen minden ipari árut lehet nála kapni.

A munkának ez a nagyszerű organizációja, amely egyébként a szellemi munkában is érvényesül, büszkesége az amerikaiaknak. Eleinte nevettünk, amikor lépten-nyomon azt hallottuk, hogy: a Brooklyn-Bridge

a világ h o s s z a b b lánchídja, a Pennsylvania-Station a világ l e g n a g y o b b pályaudvara, a Washington-monument a v i l á g leg m a g a s a b b kőépülete (190 méter, a Cheops-pyramis csak 165 m.), Chicago a világ l e g n a g y o b b gabona és állatpiaca, a washingtoni Capitol a világ l e g d r á g á b b középülete (16 millió dollárba került), s mosolyogtunk azon, hogy a felhőkarcolók hogyan licitálnak egymásra (a Singer-Building 41 emeletes, a Metropolitan-Tower 50, a készülő Woolworth 51 emeletes, 250 méter magas), meg hogy a barátságos philadelphiai polgármesternek mennyire fájt, hogy az ő városházája csak Amerikának a legkiterjedtebb fekvésű épülete, (mert a brüsszeli Palais de Justice ennél is nagyobb), — de későbben átértettük, hogy ezek a „biggest things”, meg az amerikai rekordteremtés-vágya igenis jelentőségesek: a technikai haladás kulcsa mindig nagyobbat, magasabbat, teljesebbet alkotni, mert ezzé! bizonyos szempontból velejár a jobban organizált, a célszerűbb, a tökéletesebb.

Így csinálja meg azután Amerika a leggyorsabb és legnagyobb teljesítőképességű vasüti közlekedést, találja fel a telefont és a repülőgépet, alkotja a legnagyobb szabású vízműveket és csatornát (Panama), megtalálja a természetes erőforrások legjobb kihasználási módját, még az emberi munkáét

is a taylorizmusban. — de nemcsak ezeket, hanem a legnagyobb szabású városi parkokat létesíti, páratlan iskolákat, kórházakat, egyetemeket, tudományos kulturintézeteket állít, a legkitűnőbb obszervatóriumokat (Yerkes, Lick) és a leggazdagabb könyvtárakat szereli fel. A rekord-teremtésnek természetes folyománya a legintenzívebb kultúra és civilizáció fejlesztése és terjesztése.

Ezzel jár az amerikaiak a r e a l i t á s i r á n t való különös érzéke. Mindenki adatokkal kezdi a beszélgetést, tudja, milyen kiterjedésű a város, milyen hosszúak a főbb útvonalak, mennyit költ a város erre vagy arra az intézményére, milyen távolságban vannak tőle az összes nagyobb városok (nálunk tíz ember közül három sem tudja, hány kilométerre lakik Budapeستől, amint erről kísérletekkel meggyőződtem!). — s mindenki nemcsak nézni, de látni is akar, tudni, megismerni. Már említettem az amerikaiak óriási kulturszomját. Hasonló lázas vágy él benne az előrejutásra, a vagyonyszerzésre, s mindazok az orvosok, gyárosok és kereskedők, akikkel megismerkedtünk, csakugyan lázasan, szakadatlanul és intenzíve dolgoztak. A mi hosszú déli szünetünk ott „quick lunch”-csé zsugorodik. Igaz, hogy megörlődnek, megkopnak, de megint ez viszi őket a sportokhoz s az eugenikához.

A mindezekből folyó rohamos fejlődés

teremti meg azután azokat a nagy ellentéteket, amelyeket lépten-nyomon láthatunk: a milliárdosok fényűzését és a koldusnegyed poklát, a ragyogó parkoktól öt percnnyire a kövezetlen és piszokban úszó utcákat, a hófehér pályaudvarokat és a koromban fürdő vonatokat, a kolosszális vízvezetékeket, amelyek vizének abszolút tisztaságára nincs garancia, úgy, hogy a jobbmódúak csak szűrt vizet isznak, a márványos és tudományos kórházak mellett a kis piszkos, üzleti célokra létesített intézeteket, az iskolákkal és könyvtárakkal szemben a megszámlálhatatlan templomot és szektát, a nőnek igazi tiszteletével alig összeegyeztethető erkölcsi hypokrizist és kolosszális terjedelmű prostitúciót, az amerikai ember üzleti és hivatalos hidegségétől elütő páratlan otthoni kedvességét és vendégszeretetét, a minden filantrópia mellett még majdnem teljesen hiányzó szociális törvényhozást. S még valamit: az amerikai élet és fejlődés teremti meg az annyi sok idegen és különböző fajtájú bevándorlóból kialakuló a m e r i k a i t í p u s t .

Szinte rejtélyes, hogy ez milyen gyorsan megy. Igaz, hogy elsősorban külsőségek szerepelnek: hajviselet, ruházkodás, testtartás, az önbizalom és öntudatosság. Azután az életmód, a kétségtelenül megfelelőbb táplálkozás a szegényebb, a sportolás

stb. a gazdagabb osztályoknál. Végül a leginkább számbajövő keleti államokban a tengerparti klíma hatása a többnyire szárazföldi klímából odakerülő bevándorló tüdejére, izmaira és bőrére. De tényleges antliropologiai változások is észlelhetők, mint ezt Boas (Columbia - University) kimutatta, már a legelső, Amerikában született generációban; nem tárgyalhatom ezt itt részletebben, csak megjegyzem, hogy a klímán és táplálkozáson kívül a csecsemők fektetése, pólyázási módja és egyéb szokások ebben nagy szerepet játszanak; döntő az angol nyelven való beszéd, amely az egész arckoponya kialakulására hat.

Az angol nyelvvel jár az amerikai gondolkodásmódban és szellemben való nevelés, az amerikai kultúrába való beolvadás. S itt visszatérek kiindulási pontomhoz, amelyben azt mondtam, hogy az amerikai kultúra igazi népkultúra. Fájó összehasonlításra nyílik alkalom, ha arra gondolunk, hogy ennek alapja, a népoktatás Amerikában sem régebb, mint nálunk. Nálunk iskolakényszer van, de ezer és ezer gyerek nem lát tanítót s egész életére analfabéta marad, itt tulajdonképeni kényszer nincs, s mégis mindenki megtanul írni és olvasni. De itt nincs ám i s k o l a i b ü r o k r á c i a , a tanfelügyelőtől fel a kultuszminiszterig (s nem k u l t u r - m i n i s z t e r i g), amelynek egyedüli célja és feladata

az oktatásügy megbénítása, megcsontosítása, s amelynek legújabb büszke tette a szabadoktatás megrendszabályozása (!), — hanem itt mindenki olyan iskolát csinál, amilyet akar. itt szabad kísérletezni az iskolával, s az élet dönti el, melyik a jó, melyet kivan a társadalom. Csak úgy lehet népkultúrát csinálni, ha mindenki ott veszi a tudását, ahol neki legjobban megfelel, his ha mindenki akar tudni, h a m i n d e n k i n e k k e l l t u d n i . S kell tudnia, hogy beleszó'haszon községe és állama ügyeibe, amelybe alkotmánya folytán igazán beleszól az amerikai nép.

Amerika jövő nagyságának ez az i g a z i népkultúra és demokrácia az alapja.

AZ AMERIKAI NŐ ÉS A NEVELÉSE

ÍRTA: Dr BERKOVITS RENÉNÉ.

Annyit hallottunk mindig az amerikai nő független és önálló életéről, hogy önkéntelenül az volt az első gondolatom, amikor elhatároztuk, hogy részt veszünk a „Deutsches Centrankomitee für ärztliche Studienreisen” amerikai tanulmányútján, — hogy az amerikai nő életviszonyait alapos tanulmány tárgyává teszem.

Az Egyesük Államok állítólag az egyedüli ország, amelyben jobban örvendenek, ha leány születik, mint fiu. Ismerni keli az amerikaiak felfogását a nőről s akkor megértjük ezt az állítást.

Az amerikai férfi arra születik, hogy szakadatlanul dolgozzék, robotoljon pusztán csak azért, hogy a család nőtagjai gondtalanul élhessenek kedvtelésüknek vagy, — amint leggyakoribb: tanulmányaiknak !

A művelődés, az önképzés, a tanulás, akár diplomáért, akár kedvtelésből, általánosan ismert jelenség az amerikai nőnél; s egyéniségének, jellemének ilyen irányú fej-

lődése és fejlettsége fölöttébb öntudatos „embert” nevel belőle.

Az amerikai szokások, felfogások s a társadalmi berendezkedés teljesen eltérőek az európaiaktól. S miben állnak a különbségek? Az előrehaladott felfogás a nevelés kezdetén az iskolában nyilvánul meg első sorban.

A nyilvános oktatás jobbára: c o e d u k á c i ő s. — Harcok nélkül, természetesen, nem vitték keresztül ezt a berendezkedést; de az általános tapasztalat, amely jobbnak látta a fiú- s a leánygyermek együttes nevelését, győzött a kisebb ellentáboron, a konzervatív elem fölött. A fiú- s leánygyermek egy s ugyanazon táplálékból él — mondja az amerikai, — tehát miért ne kapja egy és ugyanazon szellemi táplálékot is?

A félérett fiúk s leányok együtt tanulásától a magasabb iskolákban féltek a konzervatívok. S miután mi, átutazó idegenek, csak madártávlatból láttunk jobbára mindent, nem tudjuk hamarosan eldönteni, hogy kinek van igaza. A konzervatívabb elemnek, amely ellenzi a coeducációt, vagy a radikálisoknak, akik azt áhítják, hogy éppen a folytonos együttlét, a közös munka s az ambíció pajtásokká teszik a fiatalokat s kisebbítik a sexualitást.

A családi körben és a társadalmi életben is együtt él fiú és leány, tehát szokjon

hozzá legzsengőbb korában. — A mesterséges különválasztás — mondja az amerikai, — okozza azt az egészségtelen idegizgalmat, ami az európai continensen annyi frivolitást s bajt idéz elő.

A felnőtt leány a szalonban, a kicsi a gyermekszobában bármikor — szülei távollétében is, — egyedül fogadhatja barátait, ismerőseit. Az európai csodálkozik ezen a szokáson, mert hallja, hogy az amerikai nő mennyire flirtól, mennyire él a szabadsággal, amelyet a társadalom megenged neki. De félreértések elkerülése végett azonnal meg kell jegyezmem, hogy az amerikainál a flirtnek is más jellege van, mint nálunk, Európában. Még pedig azért, mert a nőt Amerikában *f e l t é t l e n* tiszteltté¹ veszik körül. Ha az amerikai udvarol, nem akar csábítani, hanem szolgálatára, segítségére akar lenni a nőnek, míg az európai csak azért bókol, hogy ő nyerjen, azért hízeleg, hogy ő tessék.

Miközben Amerikában városról-városra utaztunk, nagyon sok kellemes ismeretségre tettünk szert s így alkalmam nyílt leányokkal s asszonyokkal hosszasabban tárgyalni ezt a kérdést. S így, többek között mesélte nekem egy fess amerikai leány, aki dúsgazdag szüleinek New-York közelében fekvő birtokán él, hogy nagyon sokszor jön be a városba kíséret nélkül s magában, vagy barátnőjével

akinél megszáll, — (bár éppen úgy lakhatna szállodában s senki sem találna megütközni valót rajta) megy még színházba is. S egészen természetes, hogy ha fiatalemberek kísérik liaza, elébb vacsorázni mennek együtt. A gardedám szón nevetnek. S igazuk van. Ott, ahol egy úrinő magában mehet haza éjjel bármikor, anélkül, hogy a legkisebb kellemetlenségnek volna kitéve, ott igazán felesleges a gardedamságnak a női öntudatra nézve oly szégyenletes intézménye.

Ilyen állapotok fennállását első sorban azonban mindkét nem magasabb kultúrájának tulajdoníthatjuk.

A legtöbb nő, gazdasági kényszer nélkül is, leányiskolában a flirtölés s kellemes szórakozások mellett céltudatosan foglalkozik.

A „High-school” elvégzése után, amely a mi középiskolánknak felel meg, rendszerint egy u. n. „College” tanítványa lesz, ahol a 18. életévétől a 22-ig a diákélet minden gondtalansága mellett komolyan tanul.

A „College” intézménye nálunk nem ismeretes. Körülbelül a középiskola két legutolsó évének s az egyetemi, filozófiai fakultás első néhány semesterének felel meg. Az egyetemre a négy College év elvégzése után mehet a tanuló. A tanulás az amerikai nőnél többnyire öncél, s aránylag nagyon kevesen, (körülbelül 3—4 százalék) fejezik be tanul-

mányaikat az egyetemen, mint orvos, ügyvéd stb.

Amerika néhány igazán kiváló „női” College-ről is számolhat be, amelyek közül a legszebbet, a Wellesley-Colleget alkalmunk volt meglátogatni:

Bostontól félórányira, ugyanazon nevű falu mellett egy kimagasló dombon már a vonatonál megpillant az utas egy vörös téglából álló villa-csoportot, elszórva egy óriási nagy parkban. Az intézet autóbuszán néhány perc alatt a College-hez érünk.

Pompás, verőfényes napunk volt s elragadtatással szemlélhettük az élénk táruló, bájos képet. Sűrű, színes levéltakaró borította az óriási pázsitszőnyegét s a nap vakító fényében a bíborvörös vadszőlő levelek, amelyek a villák falait itt-ott egészen eltakarták, szinte kápráztatóan világítottak.

Az intézet hivatalos vitájában a College-Hall-ban, az igazgatónő fogadott bennünket gyönyörűen berendezett, múkincsekkel telt szobáiban s azonnal körülvetetett ebben az épületben, amelyben 217-en laknak. Az oszlopos, délszaki növényekkel, pálmákkal, szobrokkal s festményekkel díszített óriási nagy halion át az ebédlő termekbe értünk, amelyek barátságosak, kedvesek.

Mindenhonnan nevetős arcú fiatal leányok bukkantak elő s érthető kíváncsisággal nézték az „európaiakat, idegeneket.” A ti-

zenkét lakóház közül egyesekben megnéztük a leányok szép, tágas tanulótermét s teljesen otthonias, barátságos hálószobáit, ahol rendszerint kettesével vannak a leányok elhelyezve. Külön pavillonja van a College-nek csillagászat, zene s festészet számára; néhány Clubja, ahol összejöveteleket tartanak s vendégeket fogadnak. A legjobban azonban az egyesített sport és fürdőház kötötte le a figyelmünket. Pompásan s a 'legnagyobb kényelemmel van berendezve. Központi kezeléssel felszerelt, óriási s márvány falak álltai rekeszekre osztott duzsferem áll a tanítványok rendelkezésére s egy szakavatott fürdőasszony irányítja a mindennapi, kötelező meleg-hideg duzsfürdőt.

Hallottuk, hogy éppen a Wellesley College fektet óriási súlyt az egészség ápolására s mindent elkövet, hogy a tanulás fáradalmait megfelelő tornává, mozgással s szabad sportokkal; ellensúlyozza. A College szép parkjában fekvő nagy tó evezésre, úzásra s korcsolyázásra buzdítja a leányokat s a tenisz, a tánc, a Shakespeare darabok szabadban való előadása is fontos tényezői az ottani életnek.

S az bizonyos, hogy sápadt, beteges kinézésű, túleröltetett növendékeket ott nem láthattunk, s ők maguk mondják, hogy minden év után egészségesebbek s jobban néznek ki.

A College-ben körülbelül 1200 tanuló lakhat, a többi hallgató a faluban keres szállást. A tandíj: 175 dollár, azaz 875 korona — évenként, míg a b e n n l a k ó k az ellátásért 21: dollárt, azaz 1375 kor.-t, szóval e g é s z b e n : 2250 kor.-át fizetnek, ami az amerikai viszonyokkal számolva, nagyon, de nagyon kevés. A College ugyanis, „privat benevolence” privat jótékonyaságból épült fel s nein nyereszkeedésből.

Ikszelték ott nekem a tanítványok, hogy előzetes bejelentés után bármikor, ha kedvük tartja, bemehetnek Bostonba, színházba vagy barátaikhoz (s így főkép' a vagyoni viszonyaikon múlik, ki megy be gyakrabban). Szóval itt is, mint mindenhol, az amerikaiak szabad és egészséges életfelfogása nyilatkozik meg. A leány nem hal ja folyton: ezt nem szabad ... ez nem illik ... ez nem fiatal leánynak való . . . majd, ha férjhez mentéi ... (s ezt tedd meg minél előbb!) — Nem! ilyen szűk horizontra nincs az amerikai leány élete beállítva. De az amerikai nő nem is tekinti élete legfőbb s egyetlen életéé ijának a férjhezmenést. Ne értsenek azonban félre. Ott is, mint mindenhol a kulturált világban, a nők előbb-utóbb férjhez mennek, miután a férfiak is meg akarnak házasodni. Ma még a házasság a férfi és a nő együttélésének egyetlen elfogadható social is formája.

A különbség az amerikai s az európai nő

között csak abban rejlik, hogy míg az európai nőnek egyetlen gondolata, egyetlen célja a férjfogás (amit a mai viszonyok mellett az újs dicséretes áramlat dacai a rossz néven venni nem lehet) addig az amerikai nő egy elkövetkezhető eshetőségnek tartja, de nem állítja be az életét kizárólag erre a célra. Példaképen felemlítem, hogy 22 éven alul majdnem soha sem megy férjhez, hanem rendszerint 25—30 életéve között.

idejét azzal tölti, hogy képezze, művelje magát, egyéniségét fejlessze, s tártalmat adjon életének. S egész lényén, magatartásán meglátszik a nevelésadta öntudat s határozottság.

Kevés igazán szép nőt, de annál több csinosát, elegánsát s sikkeset láttunk, főleg New-Yorkban s a közel fekvő Philadelphiában. Első tekintetre roppant feltűnő, hogy az amerikai nő az utcán nagyon rövid ruhát s bárminő színű öltözékben magas, fehér cipőt visel; még borús napokon is. Estélyi ruhában különösen bájosak, mert kitűnően öltözködnek.

Sokszor felmerült társalgásaink közepe az a kérdés, hogy vájjon hasznos-e a családra, a házasságra nézve a nő egyéniségének erős kifejlődése, érettsége? — Itt is a konzervatív elemek azt felelik, hogy: nem, s utának a nagyszámú válóperre. A felvilá-

gosultabbak, mondjuk, a fiatalabb generáció, a korszellemben élők, azt felelik, hogy: jól van, ahogy van. A válókok között csak 3-ik helyen szerepel a „megcsalás” (The World 1912. Almanach and Encyclopedia) mert az erkölcsi viszonyok valamivel jobbak, mint Európában. S az amerikai tisztességesebbnek tartja az elválást, ha a benső kötelékek megszakadtak a házastársak között, mint egy jármot viselni egy egész életen át, amely alatt mindkét fél szenved és kínlódik. S így azt lehet mondani, hogy a válásnak e r k ö l c s i é r t é k e van Amerikában. Nincs is nagy akadály, mert egyáltalában nem g a z d a s á g i okok hozzák össze a házasságot. S ez végtelenül fontos s kiemelendő körülmény abban a világban, ahol egyébként minden a pénz istensége körül forog.

... S mégis úgy van! Én sem akartam elhinni, míg többen s különböző városokban meg nem ismételték ezt az állítást. Természetesen nem arról van szó, hogy aki egy milliárdos leány után veti magát (s itt is főképp az európaiakat gondolják) nem a nagy vagyon tudatában teszi ezt, hanem az Európában szinte betegséggé fajult hozomány keresés s a hozományvadász-typus Amerikában ismeretlen. Egy milliomos amerikai nő beszélt nekem, hogy a nagyon gazdag polgárkörökben sem adnak hozományul egyebet a kelengyénél, némelykor be is rendezik a fia-

talokat, de a legtöbb esetben házasságkötés-kor: — semmit sem kapnak.

A fajkiválasztás szempontjából nagy jelentőségű ez a jó szokás s ajánlatos volna, hogy az európaiak is kövessék.

